

Întrebarea – entitate polivalentă a comunicării umane

Ina DRIGA

USMF Chișinău, Republica Moldova

Rezumat

Omul mereu a pus întrebări, fără întrebări lumea, existentă rămâne nedescoperită. Întrebarea trădează o trăsătură ancestrală a lui homo sapiens – setea de a ști, de a înțelege, de a pătrunde în esența lucrurilor și a relațiilor umane. Într-o lume a vitezei, omul, firește, are nevoie de a se informa asupra unor lucruri, fenomene, situații pe care, de fapt, le pune sub semnul întrebării, căci, în definitiv, el vrea să cunoască Adevărul întreg despre întreaga această lume. Ființa umană nu întreabă numai pe ceilalți pentru a obține un răspuns, dar și se întreabă, făcând de fiecare dată un salt în progresul Cunoașterii.

Orice vorbitor, de fapt își dă seama că întrebarea presupune prezența a cel puțin doi protagoniști aflați la ambele capete ale lanțului comunicativ, dintre care unul este Emitentul (emițătorul) iar altul Destinatul (receptorul), primul formulând întrebarea, cel de-al doilea furnizând informații în măsură să completeze, să diminueze spațiul vid în cunoaștere.

Întrebarea a devenit un element ce fertilizează comunicarea, o dinamizează și o dinamitează din interior. Orice răspuns la o întrebare bine dirijată generează alte întrebări, sporind, astfel, statutul atitudinal – comportamental al persoanelor implicate în actul comunicativ.

Cuvinte-cheie: întrebare, răspuns, comunicare, emițător, receptor, act comunicativ.

Unitatea întrebare-răspuns, dirijată de perechea ideală de subiecți cooperanți (Eco, U 1996:316), scoate în evidență faptul că, pentru reușita întrebării, poartă responsabilitatea, în egală măsură, atât interogatorul, cât și cel interogat. Celui dintâi îi revine sarcina de a avansa întrebări corecte – o întrebare se consideră corectă dacă faptul supus interogării nu este absurd, iar cel întrebat poate în principiu răspunde. Așadar, pentru a stabili un contact benefic între E și R, întrebările trebuie să fie inteligibile, iar interlocutorul să înțeleagă exact problema care solicită răspuns.

Întrebarea “cea mai umană formă a vorbirii” (Wald, H 1973:156) a suscitat și continuă să suscite interesul specialiștilor din diverse branșe ale științei. Discipline sau ramuri, mai vechi și mai noi, au în câmpul lor de observare, în mod direct sau indirect, întrebarea.

Studiul întrebărilor, privite ca obiecte lingvistice, adică cele exteriorizate prin propoziții ce sfârșesc printr-un semn de întrebare, și l-a asumat în mod legitim și lingvistica, căci întrebarea constituie forma lingvistică naturală și nemijlocită de exprimare a unei probleme (Cockowski, Zd 1982:226), iar după justa observație a logicianului român Eugeniu Sperantia, orice problemă se reduce la o judecată interogativă. (Sperantia, E 1982:74)

A devenit deja o axiomă că gândirea omului, dar ea nu este posibilă fără limbaj... în absența limbajului, gândirea ar fi doar reprezentare, (Coșeriu, E 1994:9) nu se poate reduce numai la judecăți statice, la elemente optative, apreciative, imperative.

Comunicarea umană cuprinde, pe lângă activități de aserție, negare, enunțare, descriere, continuate în limbaj, în primul rând, cu ajutorul propozițiilor enunțative și procese interogative, căci activitatea interogativă este tot atât de curentă ca și activitatea raționării. (Botezatu, P 1982:

Pentru a fi mai expliciti, să ne întrebăm, tautologic vorbind, ce este întrebarea și când apare ea? Întrebăm atunci când nu cunoaștem ceva și dorim să ne informăm asupra unui lucru sau fenomen fie în totalitatea sa, fie considerat numai din punctul de vedere al unui sau al mai multor semne caracteristice (Jordan, I 1956:497), când în calea cunoașterii apare o dificultate, ca nedeterminare, ca incompletitudine, nedesăvârșire a gândirii. (Berkov, V 1982:43) când atestăm în procesul cognitiv anumite lacune.

Există o diversitate de modalități de tratare a întrebărilor, de la cele devenite tradiționale până la cele reprezentând direcțiile cele mai avansate, de tip imperativ și epistemic. Opiniile savanților au evoluat între două extreme: unii văd în întrebare o entitate logică specifică, ireductibilă la judecată, deseori interpretând interogativele ca genuri de imperativi sau optativi epistemici, a căror întrebuintare și funcție principală este de a servi ca mijloc de sporire a cunoașterii celui care întreabă (Aqvist, L 1982:87), alții sunt tentați a considera întrebarea o judecată sau să o prezinte, cel puțin, ca un gen special de judecată – fapt ce denotă că studiul întrebărilor nu poate evita drumul semănat cu controverse și distorsiuni.

Întrebarea se identifică cu mulțimea răspunsurilor sale directe, prin răspunsuri, întrebările transformându-se în aserțiuni (Harrah, D 1982:18). Susținătorii acestui punct de vedere au certitudinea că o cercetare fertilă a întrebării poate fi asigurată numai prin evidențierea legăturii “întrebare – răspuns”. Întrucât propoziția interogativă nu exprimă o comunicare propriu-zisă, facultatea de a avea răspuns constituie tocmai caracteristica principală a ei.

Lucian Blaga, elucidând chintesența problemei ca fapt și ca act spiritual, își definește poziția în felul următor: orice punere a unei probleme este punerea unei întrebări; orice soluționare echivalează cu un răspuns (Blaga, L 1983:100). Aici vom face o remarcă: în comunicarea verbală cotidiană nu orice întrebare e și o problemă, pe când orice problemă, pentru a fi exprimată cât mai clar și cât mai exact, se formulează ca propoziție interogativă.

Constantin Noica în Jurnalul său Filozofic notează următoarele: Un filolog are o teorie sugestivă: teoria golurilor. Pui un verb – “a cânta” – spune el, și îndată se creează o serie de goluri: Cine? Din ce? Cum? Ce adânc sens metafizic. Pui ceva și crezi lipsuri. (Noica, C 1990:102)

Fiecare om întreabă. Întreabă din necesitatea de a umple vidul de informație, dar și pentru a conduce în mod natural conversația spre subiecte care interesează. Întreabă pentru a începe o discuție chiar cu persoane necunoscute, încurajând astfel partenerul de conversație. Întreabă din curiozitate, dar și pentru a trezi interesul celuilalt, pentru a-l atrage pe ascultător și a-l persuadea, pentru a-l determina să facă o acțiune.

Pentru a anihila ori, cel puțin, a diminua slăbiciunea sa cognitivă sau conștiința umană a lipsei, a absentului (Wald, H 1978:96) omul întreabă pe alții și se întreabă, făcând de fiecare dată un salt în progresul cunoașterii. Putem spune, fără exagerare, că trăim sub imperiul întrebărilor, unele cu răspuns imediat, altele care se caută pe sine. Datorită dialogului oamenii se întâlnesc și se cunosc reciproc (Parfene, C 1993:15).

Întrebarea a devenit un element ce fertilizează comunicarea, o dinamizează și o dinamitează din interior. Orice răspuns la o întrebare bine dirijată generează alte întrebări, sporind, astfel, statutul atitudinal – comportamental al persoanelor implicate în actul comunicativ. În această ordine de idei, este pertinentă afirmația poetei poloneze Wislawa Szymborska, laureată a Premiului Nobel (1996) : *Orice cunoaștere care nu duce la întrebări noi se pierde repede: nu reușește să mențină temperatura necesară susținerii vieții.*

Comunicarea nu se poate realiza efectiv fără a face apel la modalitățile interogative, cuplul *întrebare – răspuns* redând perfect schema dialogică clasică.

Zilnic suntem autorii sau destinatarii unor formulări interogative cu o vădită funcție fatică, gen: *Ce mai faci (faceți)? Cum o mai duci (duci)? Ce mai e nou? Cum îți (vă) merge? etc.*, devenite clișee lingvistice. Altădată apelăm la trucuri verbale plictisitoare de tipul: *De ce nu? Așa? Nu-i așa? Ei? etc.*, ele riscând să se transforme în ticuri verbale. Întrebăm chiar și atunci când dorim să afirmăm ceva (Cine nu știe asta?! = Știu toți) sau să negăm (Cine știe?! = Nu se știe). Întrebăm pentru a ne exprima admirația

(Chiar ai fost?), nedumerirea, revolta, nemulțumirea (Cum ai putut face una ca asta?), în fine, un amplu registru de atitudini și stări afective. Uneori pentru a fi mai convingători, chiar și răspundem interogativ:

1) – Ai primit mesajul ?

- *Cum să nu?*

Sau

2) – Tu te-ai acomodat cu condițiile nou-create ?

- *Dar ce era să fac?*

3) – Pe cine ai ales?

- *Pe cine să aleg?*

În primul rând, să punem întrebări numai atunci când vrem, într-adevăr, să auzim ceea ce are de spus cealaltă persoană. Oricât de pricepuți am fi, dacă întrebările le punem în mod mecanic, ceilalți vor simți până la urmă că nu suntem sinceri și că ne folosim de trucuri numai pentru a ne face simpatici în fața lor. În al doilea rând, să ne străduim să menținem o dublă perspectivă. A avea o dublă perspectivă înseamnă să ne gândim nu numai la ceea ce vrem noi să spunem și să aflăm, ci și la ce anume îl interesează pe celălalt. Persoanele cele mai plicticoase sunt acelea care nu iau act de dorințele și necesitățile celorlalți. (Pease, A 1997:46)

În timpul unor *întruniri științifice* (congrese, conferințe, colocvii, seminare) întrebările au un rol deosebit. Prin toate aceste întruniri pot fi descoperite și calificate multe detalii, nuanțe, subtilități, care nu au fost abordate în comunicări sau care nu au fost elucidate suficient. Întrebarea trebuie să denote respect pentru interlocutor, chiar dacă nu suntem de acord cu unele puncte de vedere sau concluzii ale acestuia. Este necesar ca ea să fie cât mai concretă și mai clară, întru a facilita înțelegerea și formularea răspunsului. Pentru că, de obicei, o întrebare prea generală sau evazivă implică un răspuns la fel de evaziv, fapt ce nu contribuie la descoperirea adevărului.

Și la *examene* întrebările trebuie să fie concrete și precise, chiar dacă în aceste cazuri nu se urmărește descoperirea unor adevăruri vizate în întrebări, ci numai constatarea faptului dacă persoana examinată cunoaște sau nu materia respectivă. Este cu totul nerecomandabil să formulăm oral sau în bilete de examinare, întrebări generale care constituie subiectul unor studii ample sau al unor disertații. De exemplu: *Ce știți despre opera lui Mihai Eminescu? Ce știți despre substanțele chimice? Despre continente?*

În ultimii ani examenele se desfășoară în formă de teste, acestea necesitând ca persoana examinată din mai multe răspunsuri posibile să-l aleagă pe cel corect ori să răspundă prin *da* sau *nu*. Această modalitate de evaluare a cunoștințelor, credem, este net inferioară examenelor tradiționale și nu atinge nici pe departe adevăratul scop (evaluarea cât mai exactă a cunoștințelor).

În scopul modernizării discuției este necesară o deplasare a accentului de pe monopolul profesorului pe valorizarea opiniilor elevilor, prin urmare, este necesar ca profesorii să devină un mediator, un facilitator al discuțiilor dintre elevi, care să intervină doar la nevoie, pentru a le ghida interesul și atenția spre anumite aspecte sau pentru a-și forma o opinie foarte clară în privința evaluării.

Dacă, în anumite tipuri de interacțiuni (interviul, conversația) schimbul întrebare-răspuns constituie esența materialului conversațional, în discursul didactic, în special cel de tip examen sau lecțiile de recapitulare, respectiv evaluare orală sau scrisă, această pereche este esențială. Întrebarea apare, de fapt, în toate formele discursului dialogat.

Din punct de vedere psihologic, pedagogic și sociologic sunt interzise două categorii de întrebări:

- Întrebările cu răspuns închis, care oferă elevilor un număr limitat de răspunsuri, de obicei doar alegerea uneia dintre variantele da sau nu.
- Întrebările cu răspuns direcționat, ce încearcă să inducă elevului un posibil răspuns, de obicei cel dorit de profesor.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Non-Commercial 4.0. International License

Întrebarea, ca modalitate de obținere a informației și chiar de a întreține dialoguri banale și relaxante (omul fiind o ființă dispusă spre dialog) este prezentă, în primul rând, în *activitatea cotidiană*. Deși în aceste cazuri ea nu urmărește scopuri profesionale, totuși, locul, timpul și mai ales modul în care este adresată nu sunt neglijate.

Este important ca o întrebare să fie pusă în împrejurări adecvate. De exemplu, nu orice întrebare poate fi adresată unui interlocutor, atunci când sunt de față și alte persoane: s-ar putea ca interlocutorul să nu dorească să divulge anumite informații în prezența cuiva. În plus, cineva dintre persoanele prezente ar putea interveni în mod nehibzuit, afectând astfel desfășurarea normală a dialogului.

Pentru o rezonanță cât mai mare pe de altă parte, unele întrebări se cer adresate anume în public, spre atenția tuturor.

Deși o vorbă românească spune că *întrebarea vină n-are*, nu este bine să forțăm intimitatea unei persoane cu tot felul de întrebări banale gen:

1. *Văd că arăți cam prost, ești cumva bolnav?*
2. *Acum produsele alimentare s-au scumpit grozav, voi ce mai mâncați, cum de vă ajung banii?*

Odată cu evoluția civilizației moderne (globalizarea, industrializarea, dezvoltarea relațiilor de piață, computerizarea), individul se vede nevoit să-și protejeze sfera vieții sale intime, făcând în ea o cetate. Ca rezultat, se ajunge la o înstrăinare regretabilă, la o răcire a relațiilor dintre indivizi cu deosebire în orașele mari. Și numai în localitățile rurale se mai păstrează, în anumită măsură, relațiile calde și deschise. Astfel, comunicarea devine mai limitată, mai rece.

Dacă totuși ne interesează anumite detalii din viața unor persoane, ar trebui să formulăm întrebări foarte delicate, poate indirecte, fără a deranja intimitatea și fără a atinge personalitatea.

Interogativele de tipul: 1) *Cine dintre scriitori este laureat al Premiului Nobel?* Sau 2) *Care dirigor stă în fruntea unei mari orchestra simfonice?* Exprimă din momentul emiterii lor, niște întrebări riscante, imprecise, inhibante chiar. După cum bine se știe, de Premiul Nobel, ce se decernează anual începând cu 1901, s-au bucurat foarte mulți scriitori din întreaga lume. Observația e valabilă și pentru întrebarea referitoare la dirigorul ce stă în fruntea unei mari orchestra simfonice, în lumea muzicală de pe mapamond existând, cu siguranță, un număr impunător de orchestra mari și tot atâția dirijori. De asemenea se consideră a fi incorectă formularea întrebării: *Cine a fost Președintele Moldovei în 1985?*, dat fiind faptul că la acea oră Republica Moldova nu fusese proclamată stat independent și nu avea în fruntea sa un Președinte.

Mulți vorbitori din spațiul glotin basarabean se abat de la topica firească limbii române și-și formulează întrebările după chipul și asemănarea limbii ruse, unde normală este ordinea: *cuvânt interogativ + subiect + predicat*. Străină firii limbii noastre sunt interogativele de felul: *Ce tu faci? Ce tu vrei? Când voi veniți? Cu cine ei vorbesc?* etc. Concluzia nu se lasă mult așteptată, ea vine de la sine și se reduce la următoarele: când întrebăm, să ne conformăm spiritului limbii materne și să nu copiem orbește un tipar străin ca mijloace lingvistice proprii. Norma literară ne impune variantele corecte: *Ce faci? Sau Ce faci tu?, Ce vrei? sau Ce vrei tu?, Când veniți? Sau Când veniți voi?, Cu cine vorbesc ei?*

Derogarea de la această topică constituie sursa greșelilor de exprimare care trebuie evitată. De asemenea, prin folosirea excesivă, unele sintagme interogative, exprimate prin adverbe de afirmație sau de negație *da? nu?*, prin interjecții *ei? ai?* Sau prin formule *nu-i așa?*, pot deveni adevărate ticuri verbale ce știrbesc din valențele comunicării.

În popor se spune că o întrebare bine condusă e pe jumătate rezolvată. Să adresăm, așadar, întrebări corecte (o întrebare nu poate fi adevărată sau falsă, întrucât nu conține judecăți științifice controlabile), dacă dorim să fim înțeleși, să obținem adevărate răspunsuri. Numai răspunsurile adevărate vor scoate întrebările de sub semnul incertitudinii, transformându-le în aserțiuni.

Încheind, vom trage următoarele concluzii:

1. Întrebarea este o condiție premergătoare pentru declanșarea unor discuții și este singurul act de vorbire care proiectează principiul dialogismului;
2. În activitatea didactică, întrebarea constituie pivotul dialogului dintre profesor și elev, chiar dacă acest dialog este asimetric;
3. Diversitatea formelor de manifestare a întrebărilor conduse cu grijă și abilitate garantează eficiența demersului didactic;
4. Întrebarea, dacă nu este bine gândită, poate „bloca” comunicarea.

Bibliografie

1. Aqvīs. L. Despre analiza și logica întrebărilor În: Logica interogativă și aplicațiile ei. București: Polirom, 1982.
2. Berkov. V. Analiza logico-formală a întrebării. București, 1982.
3. Blaga. L. Problema filozofică și științifică. În: Blaga. L. Opere, vol.8, București, 1983.
4. Botezatu P. Erotetica – logica întrebărilor – logica interogativă și aplicațiile ei. București, 1982.
5. Cockowski Zd. Probleme, întrebările și principiile generale ale punerii lor – Logica interogativă și aplicațiile ei. București, 1982.
6. Coșeriu E. Prelegeri și conferințe. Iași: Polirom, 1994.
7. Eco U. Limitele interpretării. Constanța, 1996.
8. Harrah. D. Logica întrebărilor și relevanța ei pentru științele instrucționale. În: Logica întrebărilor și aplicațiile ei. București: Polirom, 1982.
9. Iordan I. Limba română contemporană. București, 1956.
10. Noica. C. Jurnal filozofic. București: Polirom 1990.
11. Parfene. C. Teorie și analiză literară. Ghid practic. București, 1993.
12. Pease. A, Garner. A. Limbajul vorbirii. București, 1997.
13. Sperantia E. Observații asupra propozițiilor interogative – Logica interogativă și aplicațiile ei. București: Polirom, 1982.
14. Wald H. Limbaj și valoare. București: Tritonic, 1973.
15. Wald. H. Introducere în teoria limbajului. București: Tritonic, 1978.